

**OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE BOZOK (YOZGAT) SANCAĞI'NDA AÇILAN
RÜŞDİYE MEKTEPLERİNİN DURUMU**

Hatip YILDIZ¹
Abdullah CENGİZ²

ÖZET

Osmanlı Devleti, Tanzimat'la birlikte birçok alanda olduğu gibi eğitimde de yenileşme çabası içerisine girmiştir. Bu doğrultuda, Osmanlı'da medreselerin yanında farklı düzeylerde pek çok modern mektepler açılmaya başlanmıştır. Bu mekteplerin başında rüşdiyeler gelmekte olup, ilkin İstanbul'da, daha sonra ise Osmanlı vilayetlerinde eğitim faaliyetinde bulunmuştur.

Osmanlı'nın diğer birçok vilayet, sancak ve kazalarında olduğu gibi, bugünkü Yozgat il merkezi ile Akdağmadeni ve Boğazlıyan kazalarından oluşan Bozok Sancağı'nda da ilk açılan modern okullar rüşdiye mektepleri olmuştur.

Bu çalışmada; Bozok Sancağı'nda eğitim yapan Müslüman rüşdiye mekteplerinin açılışları ile öğretmen, öğrenci ve eğitim durumları ayrıntılı olarak incelenmiş ve böylece Bozok Sancağı'nın Osmanlı Dönemi'ndeki modern ortaokul eğitim yapısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Bozok, Yozgat, Eğitim, Rüşdiye

**SITUATION OF RUSHDIE SCHOOLS IN BOZOK (YOZGAT) SANJAK DURING THE
OTTOMAN MODERNIZATION PERIOD****ABSTRACT**

The Ottoman Empire, along with the Tanzimat, has been in the effort to innovate in education as it is in many areas. In this direction, many modern municipalities started to open at different levels beside the madrasah in the Ottoman Empire. At the beginning of these rushdies coming, first in Istanbul and later in the Ottoman provinces.

As it is in many other provinces, sanjak and township of the Ottoman Empire, the modern schools which were opened in Bozok Sanjak which is composed of today's Yozgat provincial center and township of Akdağmadeni and Boğazlıyan have become rushdie schools

In this study; Teachers, students and educational situations were examined in detail with the opening of rushdie schools in Bozok Sanjak and so on the modern secondary school education structure of Bozok Sanjak in the Ottoman Period was revealed.

Key Words: Ottoman, Bozok, Yozgat, Education, Rushdie

GİRİŞ

Yozgat bölgesi, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ile birlikte önce Danişmentlilerin hâkimiyetine girmiş, daha sonra da İlhanlılar ve Kadı Burhaneddin Devleti tarafından yönetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, hatipyildiz@mynet.com.

² Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, abdullah.cengiz@dicle.edu.tr.

1399'da Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına dâhil edilmiş, fakat daha sonra Dulkadiroğluları burayı kendi beyliklerine katmışlardır. 1514 yılında ise Yavuz Sultan Selim'in bu beyliği ortadan kaldırması üzerine Bozok bölgesi kesin olarak Osmanlı idaresine girmiştir.³ Osmanlı Devleti idari statüsü içinde XVI. yüzyıldan itibaren "Bozok Sancağı" olarak yer alan bölge, idari açıdan Tanzimat'tan önce Sivas, Tokat ve Amasya'yı da içine alan Rum Eyaleti'ne dâhil iken, Tanzimat'tan sonra Ankara Vilayeti'ne bağlanmış ve Cumhuriyet dönemine kadar bu konumunu devam ettirmiştir.⁴ Sancağın idari taksimatı en son 1893 yılında yapılmış olup; Yozgat merkez, Akdağmadeni ve Boğazlıyan kazalarından oluşmuştur.⁵

Bilindiği gibi, Osmanlı modernleşme döneminde sivil eğitim alanında açılan en eski modern eğitim kurumları rüşdiyelerdir. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüşdiye mektepleri; 1839 yılında açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiye'dir. Bu iki mektep, devletin ihtiyaç duyduğu sivil memurları yetiştirmeyi amaçlamıştır.⁶

Sözü edilen bu iki okul, Babıâli'ye memur yetiştirmeye devam ettiği halde, yeni ihtiyaçlara ve Tanzimat Devri'nin reformlarına ışık tutmaktan uzaktır. Bu nedenle, orta dereceli okullar olan rüşdiyelerin yeniden yapılandırılmasına ve yeni okulların açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bu çerçevede, 1847'de başlangıç olarak Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Babıâli civarında Ağa Camii'nde olmak üzere 5 adet rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu okulların sayısı daha sonraki yıllarda hem İstanbul'da hem de vilayetlerde hızla artmıştır.

Vilayetlerde rüşdiye mekteplerinin açılması için ilk karar 1853 yılında alınmıştır. Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin ilgili kararı üzerine padişahın iradesiyle 2 Haziran 1853 tarihinde 25 vilayette rüşdiyelerin peyderpey açılması kararlaştırılmıştır.⁷Fakat bu karar ancak 1856 yılında uygulamaya konulabilmiştir.⁸ 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlandığı sırada, çeşitli vilayetlerde 87 rüşdiye mektebi vardır.⁹

Taşrada sivil rüşdiyelerin en erken açıldığı yerlerden biri de Bozok Sancağı olup, burada ilk rüşdiye mektebi 1856 yılında Yozgat'ta açılmıştır.¹⁰ Daha sonra Akdağmadeni ve Boğazlıyan rüşdiye mektepleri de sancak dâhilinde açılarak, eğitim-öğretime başlamıştır. Sözü edilen bu rüşdiyelerin kuruluşu, idare ve eğitim kadrosu ile talebe ve eğitim-öğretim durumlarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki şekildedir:

A. RÜŞDİYE MEKTEPLERİ

1. Yozgat Rüşdiye Mektebi

Meclis-i Maârif-i Umumiye'nin yukarıda sözü edilen 2 Haziran 1853 tarihli kararı üzerine rüşdiye mekteplerinin açılması kararlaştırılan yirmi beş vilayetten biri de Ankara'dır.¹¹ Ankara

³ Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset Baskı Yayınları, Ankara 2004, s.17-40.

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Bozok", *İA Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul 1992, C. 6, s.321.

⁵ Sakin, *age*, s.75

⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 129.

⁷ Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 15 s. 51-53, 55-59.

⁸ Galip Eken, "Kıbrıs Rüşdiyelerine Dair Bazı Bilgiler", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu* Kıbrıs 2016, s. 376

⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 92.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Meclis-i Vala Evrakı*(A. MKT. MVL)79/25, 22/B/1272.

¹¹ Demirel, *age*, s.76-77.

Vilayeti'nde ise ilk rüşdiyenin öncelikle Yozgat'ta açılması öngörülmüştür.¹²Bunun en önemli nedeni, “Yozgat halkının çocuklarının şurada burada boş gezmeleri” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, mektebin açılış amacı; Osmanlı Devleti'nin diğer tüm bölgelerinde olduğu gibi, Yozgat'ta da bütün çocukların ilim tahsil etmeleri ve marifet kazanmaları şeklinde belirtilmiştir. Ancak, Ankara yerine Yozgat'ta açılması düşünülen rüşdiye mektebinin inşasına Yozgat halkının gücünün yetmediği, bu nedenle mektebinin açılması için maddi yardım yapılması, muallim ve kırtasiye malzemelerinin gönderilmesi gerektiği Yozgat İdare Meclisi'nde görüşülmüştür (29 Ocak 1856/21 Cemaziyülevvel1272). Ayrıca, Yozgat'taki Yeni Tekye Cami-i Şerifi yakınında bulunan sıbyan mektebinin yeni açılacak olan rüşdiye mektebi için uygun olduğu belirtilmiş ve hazırlanan mazbata Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye gönderilmiştir.¹³Maarif Meclisi'nden 2 Şubat 1856 (25 Cemaziyülevvel 1272)tarihliyle Meclis-i Vala'ya gönderilen söz konusu mazbatanın değerlendirilmesi sonucunda; Yozgat'ta yapılacak olan rüşdiye mektebinin muallim-i evvel, muallim-i sani ve bevval maaşlarının padişah iradesi gereğince karşılanması hususunun Maliye Nezareti'ne; diğer taraftan zikrolunan muallimler tayin olduktan sonra kitap ve sair risalelerin sağlanmasında Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne havalesi lazım geldiği kararlaştırılmıştır.¹⁴Bu karar doğrultusunda, Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin açılışına,16 Mart 1856 (9 Receb 1272)tarihli iradeyle izin verilmiştir.¹⁵Ancak mektebe yapılan tayinler,19 Haziran 1856 (15 Şevval 1272)tarihli yazıyla gerçekleşmiş ve mektep20 erkek öğrenci ile eğitim hayatına başlamıştır.¹⁶

Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin açılması ile mektebin masrafları olarak muallimlerin maaşı ve mektep için alınacak kitap ve kırtasiye ihtiyaçlarının karşılanması gibi giderler iki adet yazı ile Maarif Meclisi'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine, söz konusu masraflar için yıllık 2000 kuruşun Yozgat Mal Sandığı'ndan verilmesi kararlaştırılmış ve bu karar, 23 Kasım 1856 (25 Rebiyülevvel 1273) tarihli yazı ile Yozgat İdare Meclisi'ne bildirilmiştir.¹⁷

2. Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi

Mekteb, Akdağmadeni kazasında açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, Haziran 1873 tarihli bir belgeden mektebin açılışı için bu yıl hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu belgede; Akdağmadeni'nde açılacak olan rüşdiye mektebinde görev alacak muallimin Darümuallimin-i Rüşdi'den bu sene mezun olanlardan gönderilmesi ve mektebin açılışından itibaren Maden kazası ahalisinden birinin 80 kuruş aylıkla bevval seçilerek ismin Maarif Nezareti'ne bildirilmesi gerektiği Meclis-i Kebir-i Maarif'çe kararlaştırılmıştır.¹⁸ Bunun yanında, H. 1293 (1876) tarihli Ankara Vilayet Salnamesi'nde; Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi'nin muallimi evvel, muallim-i sani ve bevvalı hakkında ilk defa bilgilerin yer aldığı görülmektedir.¹⁹ Tüm bu bilgiler, Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi'nin 1873 ile 1875 yılları arasında açılmış olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

3. Boğazlıyan Rüşdiye Mektebi

Mekteb, Yozgat'ın Boğazlıyan kazasında açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, 11 Şubat 1903 (13 Zilkade 1320) tarihli bir belgede; Kırşehir'e bağlı Mucur

¹² BOA, A. MKT. MVL. 79/25, 22/B/1272.

¹³ BOA, Meclis-i Vala Evrakı(İ. MVL), 350/15268, 09/B/1272..

¹⁴ BOA, A. MKT. MVL, 79/25, 22/B/1272.

¹⁵ BOA, İ. MVL, 350/15268, 09/B/1272.

¹⁶ BOA, Umum Vilayat Evrakı(A. MKT. UM), 239/100, 15/L/1272.

¹⁷ BOA, Muhimme Kalemi Evrakı(A. MKT. MHM), 102/36, 25/Ra/1273.

¹⁸ BOA, Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrakı(MF. MK), 11/89, 28/R/1290.

¹⁹ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1293, s.106.

Rüşdiye Mektebi'nin görevli muallim ve mekteb tahsisatının Boğazlıyan'da inşa olunan rüşdiye mektebine nakil olduğu hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak söz konusu mektebin 1903 yılında açıldığını söyleyebiliriz.²⁰ Ayrıca, Osman Nuri Efendi'nin de mektebin muallim-i evvelliği görevinde bulunmuş olması²¹, mektebin düzeyinin de yüksek olduğunu göstermektedir.

B. MEKTEPPERSONELİ

1. Muallim-i Evvel

Yozgat'ta rüşdiye mektebinin açılmasının kararlaştırılması üzerine, maaşlarının Maliye Nezareti tarafından ödenmesi şartıyla²², mekteb muallimliklerine Darümuallimin mezunlarından İsa Ruhi Efendi'nin aylık 600 kuruş maaşla muallim-i evvel olarak tayini Maarif Meclisi'nce kararlaştırılmıştır.²³ İsa Ruhi Efendi'nin Yozgat Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel olarak atanması üzerine Hariciye Nezareti Mektubi Kaleminden 24 Temmuz 1856 (21 Zilkade 1272) tarihinde Yozgat İdare Meclisi'ne gönderilen emir ile Yozgat'ta İsa Ruhi Efendi'ye iyi muamelede bulunularak hoşnut edilmesi istenmiştir.²⁴ Yozgat Rüşdiye Mektebi'ne atanan İsa Ruhi Efendi, uzun yıllar bu mektepte muallim-i evvel olarak görevini ifa etmiştir. Ancak, 1872 yılında Çorum Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmiş olup, görev yerine gitmediği takdirde Maarif Meclisi'nce azledileceği bildirilmiştir.²⁵ Bunun üzerine, İsa Ruhi Efendi, görev yeri olan Çorum'a giderek Çorum Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli olarak görevini devam ettirmiştir.²⁶

Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi olan Mehmed Ali Efendi, Çorum'da rüşdiye mektebinin 1869 yılında açılması üzerine buraya muallim-i evvel olarak atanmış ve burada üç yıl muallim-i evvel görevini yürüttükten sonra, İsa Ruhi Efendi'nin Çorum'a tayin edilmesi üzerine, tekrar Yozgat Rüşdiye Mektebi'ne geri dönmüştür. Ancak bu defa muallim-i evvel görevine getirilmiştir.²⁷ Muallim-i evvel görevine başladıktan üç yıl sonra Mehmed Ali Efendi hakkında, Yozgat halkının şikâyeti üzerine, Maarif Nezareti'nce Yozgat Mutasarrıflığı'na bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafla, ahvalin tam olarak belli olmadığından dolayı Mehmed Ali Efendi hakkında tahkikat yapılması kararlaştırılmıştır.²⁸ Yapılan araştırma sonucunda muallim Mehmed Ali Efendi ile ilgili şikâyetin aslının olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak buna rağmen, Yozgatlı birinin muallimi evvelliğe atanması için on bir kişi tarafından imzalı bir dilekçe verilmiş ise de Maarif Nezareti, Mehmed Ali Efendi'nin değiştirilmesinin düşünülmediğini Yozgat Mutasarrıflığı'na telgrafla bildirmiştir.²⁹

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, uzun yıllar Yozgat Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i evvel görevinde bulunan Mehmed Ali Efendi, Kırşehir Rüşdiyesi muallim-i evveli Zeynelabidin Efendi'nin

²⁰ BOA, *MF. MKT*, 684/1, 13/Za/1320.

²¹ BOA, *MF. MKT*, 942/70, 29/Ca/1324; *MF. MKT*, 1018/33, 18/Ş/1325; Ankara Vilayet Salnamesi, *H. 1325*, s.238.

²² BOA, *İ. MVL*, 350/15268, 21/Ca/1272.

²³ BOA, *A. MKT. UM*, 239/100, 15/L/1272.

²⁴ BOA, *Hariciye Mektubi Kalemî Evrakı (HR. MKT)*, 152/95, 21/Za/1272.

²⁵ BOA, *MF. MKT*, 1/124, 13/R/1289.

²⁶ Osmanlı Devlet Salnamesi H. 1290, s.210.

²⁷ Osmanlı Devlet Salnamesi H. 1289, s.237; Osmanlı Devlet Salnamesi H.1290, s.210.

²⁸ BOA, *MF. MKT*, 61/59, 26/Ra/1296.

²⁹ BOA, *MF. MKT*, 61/137, 07/Ca/1296.

vefat etmesi üzerine buraya muallim-i evvel olarak tayin edilmiştir. Onun yerine ise Gürün Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli olan Ali Rıza Efendi Yozgat'a atanmıştır.³⁰

Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine atanan Ali Rıza Efendi, Gürün'den Yozgat'a gelinceye kadarki yol masraflarının karşılanması için harçlık talebinde bulunmuştur.³¹ Ali Rıza Efendi'nin bu isteğine karşılık Maarif Meclisi'nden Ankara Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen cevapta; bir mahalden diğer bir mahale gidecek olan memurun harcırahını karşılamak mümkün olmadığından dolayı Ali Rıza Efendi'nin isteğinin yerine getirilemeyeceği ifade edilmiştir.³²

Ali Rıza Efendi, göreve başladıktan yaklaşık iki yıl sonra pek hasta olup memuriyet vazifesini yerine getiremediğinden dolayı, değiştirilmesi için Yozgat halkı tarafından Ankara Maarif Müdürlüğü'ne dilekçe gönderilmiştir.³³ Dilekçenin üzerinden yaklaşık üç ay geçtikten sonra, Ali Rıza Efendi de, hasta ve ihtiyar olduğundan dolayı, Yozgat Rüşdiye Mektebi Müdürlüğü'ne dilekçe vererek emekliliğini istemiş ve dilekçesi emekli sandığına arz olunmak üzere Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Dilekçeyi değerlendiren Maarif Nezareti'ne göre; Yozgat Rüşdiye Mektebi'ne bugünlerde bir hayli talep olup, bu öğrencilerin hakkıyla talim ve tedrisi için muktedir ve münasip bir zatın tayin edilmesi gerektiği açıktır. Bunun için Kırşehir Rüşdiye Mekebi muallim-i evveliği görevinde bulunan Mehmed Ali Efendi'nin bu göreve uygundur. Eğer Mehmed Ali Efendi olmazsa Yozgat İbtidai Mektebi muallimlerinden olan Hafız Edhem Efendi'nin tayin olunması uygundur.³⁴ Ancak, Maarif Meclisi'nden Yozgat Rüşdiye Mektebi Müdürlüğü'ne gönderilen başka bir mazbatada; Kırşehir Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Mehmed Ali Efendi'nin buraya tayin kılındığı bildirilmiştir.³⁵

Tablo 1. Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi Muallim-i Evvel Çizelgesi

Yıl	Muallim-i Evvel	Yıl	Muallim-i Evvel
1876 ³⁶	-	1899 ³⁷	Mehmed Tevfik Efendi
1878 ³⁸	Ahmed Şakir Yusuf Efendi	1900 ³⁹	Mehmed Tevfik Efendi
1882 ⁴⁰	-	1901 ⁴¹	Mehmed Tevfik Efendi
1891 ⁴²	Mehmed Hıfzı Efendi	1302 ⁴³	Hacı Tevfik Efendi

³⁰ BOA, MF. MKT, 96/64, 28/R/1305.

³¹ BOA, MF. MKT, 103/100, 23/Ra/1306.

³² BOA, MF. MKT, 109/8, 08/L/1306.

³³ BOA, MF. MKT, 116/102, 03/Ş/1307.

³⁴ BOA, MF. MKT, 117/57, 15/N/1307.

³⁵ BOA, MF. MKT, 117/57, 18/L/1307.

³⁶ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1293, s.106..

³⁷ Maarif Salnamesi H. 1317, s.952.

³⁸ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1295, s.69.

³⁹ Maarif Salnamesi H. 1318, s.1060.

⁴⁰ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1299, s.117.

⁴¹ Maarif Salnamesi H. 1319, s.382.

⁴² Ankara Vilayet Salnamesi, H.1308, s.168.

1893 ⁴⁴	-	1903 ⁴⁵	Hafız Şükrü Efendi
1898 ⁴⁶	Mehmed Tevfik Efendi	1907 ⁴⁷	Şakir Efendi

2. Muallim-i Sani

1856 yılında Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin açılması üzerine Mehmed Ali Efendi aylık 300 kuruşla muallim-i sani olarak tayinleri Maarif Meclisi'nce kararlaştırılmıştır.⁴⁸Muallim-i sani Mehmed Ali Efendi, uzun yıllar bu mektepte görevini ifa ettikten sonra, Çorum Rüşdiye Mektebi'nin açılması üzerine bu mektebe muallim-i evvel olarak atanmıştır.⁴⁹

Mehmed Ali Efendi'den boşalan Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliği görevine 1869 yılında Tahir Efendi tayin edilmiştir.⁵⁰Tahir Efendi, göreve başladıktan üç yıl sonra maaşına zam veya muallim-i evveliğe tayini talebinde bulunmuş ise de her iki talebi Maarif Meclisi'nce reddedilmiştir. Bunun en önemli sebebi; İstanbul'dan çok uzak olan mahallerde açılan rüşdiye mektepleri muallimlerinin maaşlarına bir miktar zam yapılmasının Maarif Meclisi'nce karar alınmış olması ve Yozgat'ın bu daire dâhilinde olmamasıdır. Tahir Efendi'nin muallim-i evveliğe tayini yönündeki isteği ise, Darülmualiminin şهادetnamesi olan kişilerin tatil zamanlarında İstanbul'a gelerek muallim-i evvel imtihanlarını verdikten sonra tayin edilebilecekleri kuralından dolayı yerine getirilememiştir.⁵¹ Ancak bir yıl sonra Tahir Efendi'nin zam isteği Maarif Meclisi'nde görüşülmüş ve maaşına 80 kuruş zam yapılarak 400 kuruşa çıkarılmıştır.⁵²

Tahir Efendi, münhal olan Çorum Rüşdiye Mektebi muallim-i evveliği için imtihan olmak maksadıyla İstanbul'a gitmek için 1875 yılının Mayıs ayında izin istemiştir. Ancak Maarif Meclisi'nde alınan karar üzerine, Tahir Efendi'nin ders zamanı yerine tatil zamanı İstanbul'a gidebileceği; imtihanda başarılı olursa o vakte kadar boş kalan Çorum Rüşdiye Mektebi'ne, eğer orası boş kalmazsa başka bir mektebe tayin edileceği Tahir Efendi'ye bildirilmiştir.⁵³ Bunun üzerine, Tahir Efendi tatil zamanı İstanbul'a giderek imtihana katılmış olup, Çorum veyahut Akdağmadeni rüşdiye mekteplerinin muallim-i evveliğine tayinini talep etmiştir. Ancak, Tahir Efendi'nin İstanbul'da girmiş olduğu imtihandan başarısız olmasından dolayı bu tayin mümkün olmamıştır. Ayrıca, maaşına yine zam yapılmasını istemiş ise de, yeni zam aldığı gerekçesiyle bu isteğinin kabulü de mümkün görülmemiştir.⁵⁴

⁴³ Ankara Vilayet Salnamesi H.1320, s.225.

⁴⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1311, s.190.

⁴⁵ Maarif Salnamesi H. 1321, s.347.

⁴⁶ Maarif Salnamesi H. 1316, s.854.

⁴⁷ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1325, s.246.

⁴⁸BOA, A. MKT. UM, 239/100, 15/L/1272.

⁴⁹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H.1289, s.237.

⁵⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, H.1289, s.237.

⁵¹ BOA, MF. MKT, 23/128, 29/Za/1291.

⁵² BOA, MF. MKT, 32/ 174, 08/Z/1292.

⁵³ BOA, MF. MKT, 27/185, 27/Ra/1292.

⁵⁴ BOA, MF. MKT, 44/71, 19/L/1293.

Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine, Tahir Efendi'den sonra 29 Mayıs 1888 tarihinde Hacı Hüseyin Efendi tayin edilmiştir.⁵⁵ Hacı Hüseyin Efendi'nin bu görevi ne kadar sürdürdüğü tam olarak bilinmemektedir. Ancak, ulaşılabilen belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Hacı Hüseyin Efendi kısa süreliğine bu görevde bulunmuş ve yerini Mehmed Arif Efendi'ye bırakmıştır.⁵⁶

Mehmed Arif Efendi, Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine geldikten sonra hastalığı artmış ve bu yüzden emeklilik talebinde bulunmuştur.⁵⁷ Bunun üzerine, Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Mehmed Hıfzı Efendi, Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazıyla Arif Efendi'nin yerine bu göreve tayinini istemiştir. Mehmed Hıfzı'nın bu isteğine karşılık Maarif Nezareti'nden gönderilen yazıda; bir memurun emekli olmadan yerine diğerinin tayininin mümkün olmayacağı; ancak Arif Efendi emekli olduktan sonra icabına bakılacağı bildirilmiştir.⁵⁸

Mehmed Arif Efendi'nin malulen emekli edilmesi Tekaüd Nezareti'ne bildirildiğinden yerine Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i salisi Tevfik Efendi ve onun yerinde Hafız İsmail Edhem Efendi'nin seçilmiş olduğuna dair Yozgat İdare Meclisi'nce 1 Kasım 1890 (18 Rebiülevvel 1308) tarihli bir mazbata gönderilmiştir. Fakat Mehmed Arif Efendi'nin emekliliği henüz gerçekleşmediğinden adı geçen kişilerin memuriyetleri usulen icra olunmamıştır. Ancak Mehmed Arif Efendi'nin vuku bulan vefatı üzerine, yerine seçilmiş olan Mehmet Tevfik Efendi ve onun yerine seçilen Hafız İsmail Edhem Efendi'nin imtihan evrakları incelendikten sonra Yozgat Rüşdiye Mektebi heyeti tarafından tasdik edilerek Ankara Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine, Mehmed Tevfik ve İsmail Edhem efendilerin tedrise başlamaları ve maaşlarının ödenmesi Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından tasdik edilmiştir.⁵⁹

Diğer taraftan Mehmed Arif Efendi'nin malulen emekli olacağı sırada vefat etmesi üzerine, o sırada İstanbul Hukuk Mektebi'nde okuyan oğlu Hayrullah Efendi, babasının vefatından dolayı kimsesiz kalan aile bireylerinin maişetini temin etmek için mektebi bırakarak Yozgat'a gelmiş ve Maarif Nezareti'ne verdiği dilekçe ile babasından boşalan muallim-i saniliğe tayinini istemiştir.⁶⁰ Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi, Yozgat Rüşdiyesi muallim-i saniliği için önceden yapılan sınavın neticesinde Ankara Maarif Müdürlüğü'nce mektebin muallim-i salisi Mehmed Tevfik Efendi muallim-i saniliğe⁶¹ ve İsmail Edhem Efendi muallim-i salisliğe tayin edildiği⁶² için Hayrullah Efendi'nin bu isteği kabul edilmemiştir. Ancak daha sonraki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla rika muallimi olarak görevlendirilmiştir.

Tablo 2: Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi Muallim-i Sani Çizelgesi

Yıl	Muallim-i Sani	Yıl	Muallim-i Sani
1876 ⁶³	Tevfik Efendi	1899 ⁶⁴	-

⁵⁵ BOA, *MF. MKT*, 98/112, 18/N/1305.

⁵⁶ BOA, *MF. MKT*, 122/86, 20/Ra/1308.

⁵⁷ BOA, *MF. MKT*, 122/86, 20/Ra/1308.

⁵⁸ BOA, *MF. MKT*, 117/156, 18/L/1307.

⁵⁹ BOA, *MF. MKT*, 122/86, 18/Ra/1308.

⁶⁰ BOA, *MF. MKT*, 123/47, 09/R/1308.

⁶¹ BOA, *MF. MKT*, 122/86, 18/Ra/1308.

⁶² BOA, *MF. MKT*, 123/112, 21/R/1308.

⁶³ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1293*, s.106..

1878 ⁶⁵	-	1900 ⁶⁶	-
1882 ⁶⁷	Mehmed Tefvik Efendi	1901 ⁶⁸	-
1891 ⁶⁹	-	1302 ⁷⁰	-
1893 ⁷¹	Hacı Tefvik Efendi	1903 ⁷²	-
1898 ⁷³	-	1907 ⁷⁴	-

3.Yazı Muallimi

Hüsn-i hatt ve hutût muallimi adıyla anılan yazı hocaların vazifesi; Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin ders programının yedinci bölümünde yazılı olan kaideye göre, mektebe gelen çocukların sülüs ve rika yazısını talim ederek iyice öğrenmelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda, Yozgat Rüşdiye Mektebi kurulduktan sonra ilk hatt hocaları olarak Yozgat halkından Arif Efendi sülüs hocası ve Mustafa Efendi rika hocası seçilmişlerdir. Arif Efendi ve Mustafa Efendi'nin hatt örnekleri Maarif Nezareti'ne gönderildikten sonra bunlara emsalleri gibi aylık 50'şer kuruş maaş bağlanmış ve rüşdiye mektebinde göreve başlamışlardır.⁷⁵

Yozgat Rüşdiye Mektebi kurulup öğretim hayatına başladıktan sonra zaman içerisinde sülüs ve rika muallimliği görevinde çeşitli kişiler bulunmuşlardır. Rika muallimliğinde uzun süre görev alan Mustafa Efendi'den sonra rika muallimliğine, Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğü'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen 18 Temmuz 1887 (26/Şevval 1304) tarihli yazı ile Hayrullah Efendi'nin tayin edildiği bildirilmiştir.⁷⁶ Hayrullah Efendi, rika muallimliğinde yaklaşık iki yıl görev aldıktan sonra istifa etmiştir. Hayrullah Efendi'nin istifa etmesi üzerine o zaman Yozgat Rüşdiye Mektebi muallim-i salisi olan Mehmed Tefvik Efendi ile birlikte bazı kişiler rika muallimliğine talip olmuşlardır. Bunun üzerine Maarif Nezareti'nden gönderilen yazıyla, söz konusu muallimliğe talip olan kişilerin hatt örneklerinin gönderilmesi istenmiştir.⁷⁷ Gönderilen örnek yazıların değerlendirilmesi sonucunda, Hattat Asım Efendi ile birlikte Mehmed Tefvik Efendi muallim-i salislik görevine ilaveten rika

⁶⁴ Maarif Salnamesi *H. 1317*, s.952.

⁶⁵ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1295*, s.69.

⁶⁶ Maarif Salnamesi *H. 1318*, s.1060.

⁶⁷ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1299*, s.117.

⁶⁸ Maarif Salnamesi *H. 1319*, s.382.

⁶⁹ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1308*, s.168.

⁷⁰ Ankara Vilayet Salnamesi *H.1320*, s.225.

⁷¹ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1311*, s.190.

⁷² Maarif Salnamesi *H. 1321*, s.347.

⁷³ Maarif Salnamesi *H. 1316*, s.854.

⁷⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1325*, s.246.

⁷⁵ BOA, *İrade Dâhiliye Evrakı (İ. DH)*, 394/23113, 03/C/1274.

⁷⁶ BOA, *MF. MKT*, 94/63, 26/L/1304.

⁷⁷ BOA, *MF. MKT*, 113/45, 19/S/1307.

muallimi olarak görevlendirilmiştir.⁷⁸Daha sonra muallim-i sanilik görevine tayin edilen Mehmed Tefvik Efendi'ye rika muallimliğine ilaveten sülüs muallimliğinin de verildiği Maarif Nezareti'nce bildirilmiştir.⁷⁹

Tablo 3: Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi Yazı Muallimleri Çizelgesi

Yıl	Yazı Muallimi	Yıl	Yazı Muallimi
1876 ⁸⁰	-	1899 ⁸¹	Mehmed Tefvik Efendi
1878 ⁸²	-	1900 ⁸³	Mehmed Tefvik Efendi
1882 ⁸⁴	-	1901 ⁸⁵	Mehmed Tefvik Efendi
1891 ⁸⁶	Hıfzı Efendi	1302 ⁸⁷	-
1893 ⁸⁸	Hacı Tefvik Efendi	1903 ⁸⁹	-
1898 ⁹⁰	Mehmed Tefvik Efendi	1907 ⁹¹	-

4. Bevvablar

Maarif Nezareti'nin mevzuatına göre, mektep personelinden olan bevvablar görevleri gereği sürekli mektepte bulunur ve öğrenciler okuldan çıktıktan sonra mektebi süpürüp temizliğini yaparlardı. Bevvablar, mektep kapısını vaktinden önce açacak ama vakit gelmedikçe öğrenciyi içeriye almayacaktır. Daima kapı önünde duran bevvablar, muallim-i evvel tarafından izin verilmedikçe hiçbir öğrencinin mektepten dışarıya çıkmasına izin vermeyecektir. Öğrencilerin ayakkabıları ile diğer eşyalarına marka vererek bunu ezberleyecek ve bu eşyalara bir zarar gelmesi hâlinde mesul olacaktır.⁹²Yozgat'ta rüşdiye mektebinin açılmasının ardından mektepte bulunan görevliler arasında

⁷⁸ BOA, *MF. MKT*, 112/88, 22/M/1307.

⁷⁹ BOA, *MF. MKT*, 112/103, 25/M/1307.

⁸⁰ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1293*, s.106..

⁸¹ Maarif Salnamesi *H. 1317*, s.952.

⁸² Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1295*, s.69.

⁸³ Maarif Salnamesi *H. 1318*, s.1060.

⁸⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1299*, s.117.

⁸⁵ Maarif Salnamesi *H. 1319*, s.382.

⁸⁶ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1308*, s.168.

⁸⁷ Ankara Vilayet Salnamesi *H.1320*, s.225.

⁸⁸ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1311*, s.190.

⁸⁹ Maarif Salnamesi *H. 1321*, s.347.

⁹⁰ Maarif Salnamesi *H. 1316*, s.854.

⁹¹ Ankara Vilayet Salnamesi, *H.1325*, s.246.

⁹² Düstur, I. Tertib, II. Cilt, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 255-256.

muallimlerin yanı sıra, 100 kuruş maaş karşılığında ahaliden uygun birinin mektebde bevvab olarak göreve başlatılması, Maarif Nezareti'nden gönderilen 19 Haziran 1856 (15 Şevval 1272) tarihli yazı ile sağlanmıştır.⁹³ Bu görevi uzun yıllar Ömer Hulusi Efendi yerine getirmiştir.⁹⁴

Tablo 4: Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi Bevvab Çizelgesi

Yıl	Bevvab	Yıl	Bevvab
1876 ⁹⁵	-	1899 ⁹⁶	1
1878 ⁹⁷	-	1900 ⁹⁸	1
1882 ⁹⁹	Yasin Efendi	1901 ¹⁰⁰	1
1891 ¹⁰¹	Yusuf Efendi	1302 ¹⁰²	-
1893 ¹⁰³	Osman Ağa	1903 ¹⁰⁴	1
1898 ¹⁰⁵	1	1907 ¹⁰⁶	-

C.MEKTEP BİNALAR VE YAPILAN YARDIMLAR

Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin 1856 yılında açılıp aynı yıl eğitime başlamasından iki yıl sonra, başta Rişvan Aşireti ileri gelenleri olmak üzere Yozgat halkı rüşdiye mektebine rağbet göstermeye başlamıştır. Ancak, Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin kapasitesinin 20 çocuk olmasına rağmen, mektebe gösterilen rağbet sonucunda çocuk sayısının 100'ü geçmesi ve diğer taraftan mektep öğrencilerinin ilim tahsilinden mahrum kalmaması gibi nedenlerle Yozgat'ta yeni bir rüşdiye binasına ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyacın karşılanması için Yozgat'ta Medrese Mahallesi'nde bulunan vefat etmiş Ebubekir Efendi'nin evini Ankara Valisi Ali Rıza Paşa 13.000 kuruş karşılığında satın alarak onarmış ve mektebe dönüştürmüştür. Ali Rıza Paşa tarafından alınan hane yaklaşık 150 çocuk alabilecek iki

⁹³ BOA, A. MKT. UM, 239/100, 15/L/1272.

⁹⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1293, s.105; H.1295, s.69; H.1299, s.116; H.1308, s.142-143.

⁹⁵ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1293, s.106..

⁹⁶ Maarif Salnamesi H. 1317, s.952.

⁹⁷ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1295, s.69.

⁹⁸ Maarif Salnamesi H. 1318, s.1060.

⁹⁹ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1299, s.117.

¹⁰⁰ Maarif Salnamesi H. 1319, s.382.

¹⁰¹ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1308, s.168.

¹⁰² Ankara Vilayet Salnamesi H.1320, s.225.

¹⁰³ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1311, s.190.

¹⁰⁴ Maarif Salnamesi H. 1321, s.347.

¹⁰⁵ Maarif Salnamesi H. 1316, s.854.

¹⁰⁶ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1325, s.246.

kattan oluşmaktadır. Ayrıca, uzunluğu 20 ve genişliği 10 arşın¹⁰⁷ olan bir bahçeye sahiptir. Evin üst katındaki odalarda muallim-i evvel ve muallim-i sani kalacaklardır. Evin alt katında ise mektebin derslane odası ve bevvab odasının yanı sıra kömürlük bulunmaktadır. Ali Rıza Paşa tarafından satın alınan ev, sorumluluğu muallim-i evvelin ve mal memurlarının nezareti altında bulunmak üzere vakfedilmiştir.¹⁰⁸ Böylece, önceleri 20 çocuğa ders verebilecek kapasitede olan rüşdiye mektebi, talebin fazla olmasından dolayı mektep binası değiştirilerek eğitim hayatına kesintisiz olarak devam etmiştir.¹⁰⁹

Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin yeni binasının satın alınmasından sonra Rışvan Aşireti'nden Hüseyin Bey de mektebin tamir edilmesi için 5000 kuruş yardımda bulunmuştur. Yine Çankırı Kaymakamı Mehmet Bey, Yozgat'ta olduğu sırada mektebin suyollarının tamiri için 5000 kuruş yardım etmiştir. Mektebe olan kişisel yardımların yanında aşiretlerin de yardımı olmuştur. Bu çerçevede, Haremeyn (?) Aşireti'nden Akçiceli, Çamurlu, Gargın, Ağcakoyunlu, Yağlı, Doğanlı, Sağırkanlı, Topaklı, Alabaşlı cemaatleri yardım olarak mektep için 13 adet kilim, bir adet makat, 5 adet yastık; muallim-i evvelin odasına 4 adet kilim, 5 adet yastık ve 1 adet makat; muallim-i saninin odasına 2 adet kilim, 1 adet makat, 6 adet yastık ve yapağı köşe minderi; bevvab odasına 4 adet küçük ve büyük demir maşa, 4 adet demir mangal vermişlerdir.¹¹⁰ Bunun üzerine, Ankara Valisi Ali Rıza Paşa, Rışvan Müdürü Hasan Bey ile Haremeyn Aşireti cemaatleri gibi kişi veya aşiretlerden Yozgat Rüşdiye Mektebi'ne yardımda bulunanların, Ankara Vilayeti Maarif Meclisi'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen mazbatayla, Osmanlı Devleti'nin yarı resmi gazetesi olan Ceride-i Havadis'te ilan edilmesi istenilmiştir.¹¹¹

D. ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM MATERYALİ İHTİYACININ TEMİNİ

Osmanlı Devleti topraklarında bulunan kütüphanelerin yönetimi, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Maarif Nezareti'ne geçmiş ve bu nizamnamenin 138.maddesine göre de kütüphaneler Meclis-i Kebir-i Maarif'in bir alt birimi olan Daire-i İdare'ye bağlanmıştır. Maarif Kütüphanesi, Osmanlı vilayet ve kazalarında bulunan rüşdiye mekteplerinin istediği araç-gereçler olan Elifba cüzleri, Mushafları, risaleleri, küreleri, haritaları, malumat-ı muhtasara cetvelleri, devam cetvelleri, diplomaları, şهادetnameleri, tahsinnameleri ve jurnal varakalarını posta yoluyla ya da şahıslarla mekteplere göndermiştir.¹¹² Bu doğrultuda, Yozgat Rüşdiye Mektebi'nin açılmasıyla Maarif Kütüphanesi'nden buraya Talim-i Farişi, Nasihatü'l-Hükema, Ahlak Risalesi, İzhar, Avamil, Maksud, Bina ve Emsile kitaplarından 40 adet; Gülistan kitabından ise 20 adet posta yoluyla gönderilmiştir.¹¹³ Yine daha sonraki yıllarda Yozgat Rüşdiye Mektebi için istenilen 30 adet Gülistan, Avamil ve Bina; 20 adet Risale-i ilmi-i Hesap, 50 adet Muhtasar Münşeât olmak üzere toplam 190 adet kitap ve risale kapı çuhadarına senet karşılığında Maarif Kütüphanesi'nden verilerek posta yoluyla gönderilmiş ve gönderilen kitap ve risalelerin eksik gelmesi halinde eksik olanların istenilmesi Meclis-i Kebir-i

¹⁰⁷ 1 Metre: 1.5 arşın; uzunluğu 13 m. genişliği: 5 m. (<http://www.kacyapar.com/2014/11/1-arsin-kac-metre-1-arsin-kac-cm-santimetre/>) (erişim tarihi: 05.09.2017)

¹⁰⁸ BOA, İ. DH. 394/26113, 03/C/1274.

¹⁰⁹ BOA, A. MKT. UM, 306/91, 23/C/1276; BOA, MF. MKT, 5/36, 15/B/1289; MF. MKT, 50/61, 17/B/1294; MF. MKT, 55/79, 17/R/1295; MF. MKT, 127/6, 03/Ş/1308; MF. MKT, 225/33, 12/ Ra/1312; MF. MKT, 739/43, 07/B/1321; MF. MKT, 948/25, 25/C/1324.

¹¹⁰ BOA, İ. DH. 394/23113, 03/C/1274.

¹¹¹ BOA, A. MKT. MHM, 125/86, 22/C/1274.

¹¹² Bahri ATA, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 2009, Sayı: 1 s. 29-31.

¹¹³ BOA, İ. DH. 394/23113, 03/C/1274.

Maarif'ten Ankara Vilayeti'ne bildirilmiştir.¹¹⁴ Gönderilen kitap ve risalelerin sayımı neticesinde 30 adet Gülistan kitabından 10 âdetinin eksik olduğu anlaşılmış ve bu durum Maarif Kütüphanesi'ne bildirilmiştir.¹¹⁵ Yine Meclis-i Kebir-i Maarif'e yazılan başka bir yazıyla Yozgat Rüşdiye Mektebi öğrencileri için gerekli olan kitap ve risalelerin gönderilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, talep olunan kitap ve risalelerden Maarif Kütüphanesi'nde mevcut olan 2220 adedi postaya teslim edilerek pusulası ile birlikte gönderildiği, Yozgat Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir.¹¹⁶

Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi öğrencileri için rüşdiye muallimi tarafından dilekçe ile istenilen kitap ve risalelerden 25 adet Dürr-i Yekta, 25 adet Medhal-i Kavaid, 25 adet Risale-i Ahlak, 25 adet Vezaif-i Etfal, 25 adet Emsile, 25 adet Bina, 25 adet Maksud olmak üzere toplamda 175 adet kitap Maarif Kütüphanesi'nden temin edilerek postaya teslim edilmiş ve bu durum Ankara Vilayeti'ne bildirilmiştir.¹¹⁷

Diğer rüşdiye mekteplerinde olduğu gibi, Boğazlıyan Rüşdiye Mektebi talebeleri için de ders araç-gereci talebinde bulunulmuştur. Buna göre, rüşdiye mektebi muallim-i evveli, Maarif Nezareti'nden Kıtaat-ı Hamse ve Memalik-i Mahrusa-i Şahane haritalarından birer nüsha gönderilmesini talep etmiştir.¹¹⁸

E.MEKTEBİN TALEBE DURUMU VE YILSONU SINAVLARI

1.Yozgat Rüşdiye Mektebi

Yozgat Rüşdiye Mektebinin 1856 yılında açılıp 20 öğrenci ile eğitim hayatına başlamasından sonra öğrenci sayısında zamanla artış veya azalma olmuşsa da, mektebin kapatılmasına neden olacak seviyenin altına düşmemiştir. Yıllara göre mektebin öğrenci sayısı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 5.1870- 1887 Yılları Arasında Yozgat Rüşdiye Mektebi Talebe Çizelgesi

Tarih	1870-1871 ¹¹⁹	1871-1872 ¹²⁰	1872-1873 ¹²¹	1873-1874 ¹²²	1874-1875 ¹²³
Talebe Adedi	109	131	131	160	113
Tarih	1875-1876 ¹²⁴	1876-1877 ¹²⁵	1879-1880 ¹²⁶	1880-1881 ¹²⁷	1881-1882 ¹²⁸

¹¹⁴ BOA, MF. MKT, 5/36, 15/B/1289.

¹¹⁵ BOA, MF. MKT, 25/26, 02/M/1292.

¹¹⁶ BOA, MF. MKT, 49/21, 13/Ca/1294.

¹¹⁷ BOA, MF. MKT, 22/31, 24/L/1291.

¹¹⁸ BOA, MF. MKT, 830/19, 23/Za/1322.

¹¹⁹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H.1288, s.143.

¹²⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s.237.

¹²¹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1290, s. 210.

¹²² Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 216.

¹²³ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 155.

¹²⁴ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1293, s. 158.

¹²⁵ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s.532.

¹²⁶ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, s.281.

¹²⁷ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s.273.

¹²⁸ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s.208.

Talebe Adedi	113	120	70	73	93
Tarih	1882-1883 ¹²⁹	1883-1884 ¹³⁰	1884-1885 ¹³¹	1886-1887 ¹³²	-
Talebe Adedi	93	67	65	66	-

2. Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi

1876-1907 yılları arasında aktif olduğu tespit edilebilen mektebin yıllara göre talebe sayısı aşağıdaki gibidir:

Tablo6. 1876- 1907 Yılları Arasında Akdağmadeni Rüşdiye Mektebi Talebe Çizelgesi

Yıl	Talebe	Yıl	Talebe	Yıl	Talebe	Yıl	Talebe
1876 ¹³³	-	1891 ¹³⁴	-	1899 ¹³⁵	42	1302 ¹³⁶	-
1878 ¹³⁷	-	1893 ¹³⁸	-	1900 ¹³⁹	42	1903 ¹⁴⁰	39
1882 ¹⁴¹	-	1898 ¹⁴²	42	1901 ¹⁴³	65	1907 ¹⁴⁴	-

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 25. maddesine göre, Müslim ve gayrimüslim rüşdiye mekteplerinde Temmuz ayı başında ders anlatımı bittikten sonra 15 güne kadar müzakereye izin verilirdi. Müzakereden sonra Temmuz'un 15'inden sonuna kadar 15 gün yılsonu umumi imtihana ayrılıp imtihanın sonunda rüşdiye mekteplerinin tümü kapanacaktır. Rüşdiye mekteplerinin tatil zamanları ise Ağustos'un başından üçüncü hafta sonuna kadar toplam 22 gündür. İslam rüşdiye mektepleri, Ramazan ayının üçüncü haftasının sonundan Şevval'in birinci haftasının sonuna kadar 15 gün ve Kurban bayramında bir hafta süreyle tatil olur. Bu günler ve Cuma günleri dışında herhangi bir günün tatil yapılması yasaktır. Gayrimüslim mektepler de kendi bayram ve özel aylarında tatil yapacaklardır. Ayrıca tüm rüşdiye mektepleri cülûs-ı hümayuna denk gelen gün tatil

¹²⁹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 391.

¹³⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s.413.

¹³¹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1303, s.335.

¹³² Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s.247.

¹³³ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1293, s.106..

¹³⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1308, s.168.

¹³⁵ Maarif Salnamesi H. 1317, s.952.

¹³⁶ Ankara Vilayet Salnamesi H.1320, s.225.

¹³⁷ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1295, s.69.

¹³⁸ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1311, s.190.

¹³⁹ Maarif Salnamesi H. 1318, s.1060.

¹⁴⁰ Maarif Salnamesi H. 1321, s.347.

¹⁴¹ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1299, s.117.

¹⁴² Maarif Salnamesi H. 1316, s.854.

¹⁴³ Maarif Salnamesi H. 1319, s.382.

¹⁴⁴ Ankara Vilayet Salnamesi, H.1325, s.246.

olacaklardır.¹⁴⁵Bu çerçevede, Yozgat Rüşdiye Mektebi öğrencilerinin de umumi sınavlarının yapıldığı hususu, Ankara Valiliği'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen 15 Ağustos 1894 tarihli yazı ile bildirilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Düstur, I. Tertib, II. Cilt, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1289, s. 188-189.

¹⁴⁶ BOA, MF. MKT, 225/33, 12/S/1312.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde ilk modern sivil okullar olarak açılan rüşdiye mekteplerinin en başta İstanbul'da eğitime başlayıp olumlu sonuç vermesi üzerine, 25 vilayette daha açılmasına karar verilmiştir. Bunun neticesinde, sözü edilen 25 vilayetten biri olan Ankara'da ve özellikle de Bozok Sancağı'nın merkezi olan Yozgat'ta 1856 yılında bir sivil erkek rüşdiye mektebi açılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise sancağın diğer kazaları olan Akdağmadeni ve Boğazlıyan'da da birer rüşdiye mektebi faaliyete geçirilmiştir.

Bozok Sancağı'nda rüşdiye mektepleri açıldıktan sonra mektep görevlileri olarak muallim-i evvel ve saniler genellikle merkezden atanmış; bevvablar ise rüşdiye mektebinin açıldığı yerin yöre halkından seçilmiştir. Rüşdiye mekteplerinde muallim-i evvel ve sanilerin yanı sıra sülüs ve rika hocaları da görev almıştır. Mektep görevlileri tayin, hastalık ve ölüm gibi nedenlerle zaman içerisinde değişmiştir. Mekteplerin talebe sayısı ilk zamandan beri artmaya başlamış ve belirli bir seviyenin altına pek düşmemiştir.

Bozok Sancağı'nda açılan rüşdiye mektepleri, bölge çocuklarının kendi memleketlerinde okuyabilecekleri yegâne ortaöğretim kurumları olması açısından son derece önemli olup, bölgede modern ortaokul eğitiminin gelişmesinde ve diğer modern okullara öncülük etmede önemli bir rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

a. İrade Dâhiliye Evrakı

İ. DH. 394/23113, 03/C/1274

c. Meclis-i Vala Evrakı

İ.MVL. 350/15268-21 Ca 1272

İ.MVL. 350/15268-07/B/1272

e. Hariciye Mektubi Kalemi Evrakı

HR. MKT 152/95-21 Za 1272

b. Meclis-i Vala Evrakı

A. MKT. MVL. 79/25, 22/B/1272

d. Umum Vilayat Evrakı

A. MKT. UM 239/100 15/L/1272

A. MKT. UM. 306/91, 23 C 1276,

f. Muhimme Kalemi Evrakı

A. MKT. MHM. 125/86, 22/C/1274

A. MKT. MHM. 102/36, 25/Ra/1273

g. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrakı

MF. MKT. 5/36, 15/B/1289; MF. MKT. 50/61 17/B/ 1294; MF. MKT. 55/79 17/R/1295; MF. MKT. 127/6, 03/Ş/1308; MF. MKT. 225/33, 12/Ra/1312; MF. MKT. 739/43, 07/B/1321; MF. MKT. 948/25, 25/C/1324; MF. MKT 1/124, 13/R/1289; MF. MKT. 61/59, 26/Ra/1296; MF. MKT. 61/137, 07/Ca/1296; MF. MKT. 96/64, 28/R/1305; MF. MKT. 103/100, 23/Ra/1306; MF. MKT. 109/8, 08/L/1306; MF. MKT 116/102, 03/Ş/1307; MF. MKT. 117/57, 15/N/1307; MF. MKT. 117/57, 18/L/1307; MF. MKT. 23/128, 29/Za/1291; MF. MKT. 32/ 174, 08/Z/1292; MF. MKT. 27/185, 27/Ra/1292; MF. MKT. 44/71, 19/L/1293; MF. MKT. 98/112, 18/N/1305; MF. MKT. 122/86, 20/Ra/1308; MF. MKT. 120/44, 16/M/1308; MF. MKT. 123/47, 09/R/1308; MF. MKT. 122/86, 18/Ra/1308; MF. MKT. 123/112, 21/R/1308; MF. MKT. 94/63, 26/L/1304; MF. MKT. 113/45, 19/S/1307; MF. MKT. 112/88, 22/M/1307; MF. MKT. 112/103, 25/M/1307; MKT. 49/21, 13/Ca/1294; MF. MKT. 25/26, 02/M/1292; MF. MKT. 11/89, 28/R/1290; MF. MKT. 127/6, 3/Ş/1308; MF. MKT 22/31 24/L/1291; MF. MKT. 225/33 12/S/1312; MF. MKT. 684/1 13/Za/1320; MF. MKT. 942/70 29/Ca/1324; MF. MKT. 1018/33 18/Ş/1325; MF. MKT. 830/19 23/Za/1322

II. Salnameler

Ankara Vilayet Salnameleri

Maarif Salnameleri

Osmanlı Devlet Salnameleri

III. Araştırma Eserleri

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999

ATA, Bahri, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi(1872-1895)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Sosyal Araştırmaları Dergisi**, 2009, sayı:I s.29-31

DEMİREL, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", **Türkler**, c.15, Ankara 2002

EKEN, Galip, "Kıbrıs Rüştüyelerine Dair Bazı Bilgiler", Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu, Kıbrıs 2016

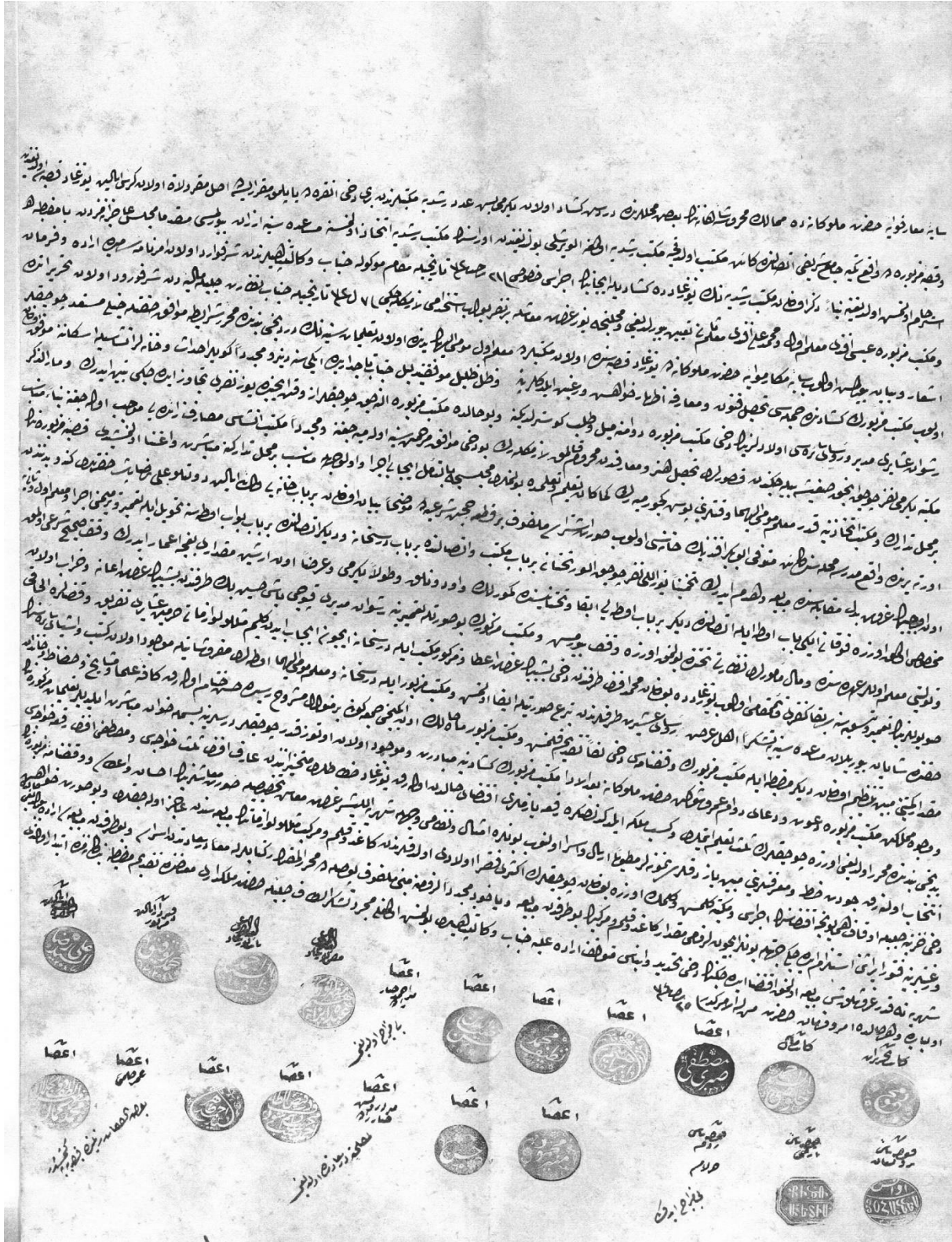
KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara 1988

SAKİN, Orhan, **Bozok Sancağı ve Yozgat**, Ankara Ofset Baskı Yayınları, Ankara 2004

OCAK, Ahmet Yaşar, "Bozok", **İA Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, İstanbul 1992, c. 6

EKLER

Ek 1.Yozgat'ta Açılan Rüşdiye Mektebi ve Teferruatına Dair Hatt-ı Hümayun

Ek 2: Yozgat Rüşdiye Mektebine Yapılan Yardımları Gösteren Hatt-ı Hümayun

